

Italská kinematografie

Jedenáctá lekce 13. 1. 2021

BERNARDO BERTOLUCCI (1941–2018)

Rodák u Parmy, syn básníka Attilia Bertolucciho (1911–2000).

Mladší bratr **GIUSEPPE BERTOLUCCI (1947–2012)**, jenž byl také filmovým režisérem, debutoval komedií

Miluji tě, Berlinguere (*Berlinguer ti voglio bene*, 1977) podle vlastní divadelní hry, o zakomplexovaném mladíkovi adorujícím generálního tajemníka Italské komunistické strany Enrica Berlinguera, ukázka: <https://www.youtube.com/watch?v=4REpEFPdUk8>

Na zakázku Italské komunistické strany natočil na milánském nádraží diskusní dokument *Špinavé prádlo* (*Panni sporchi*, 1980).

U nás se promítala jeho

Utajená tajemství (*Segreti segreti*, 1985) o mladé teroristce.

Bernardo asistoval Pierovi Paolovi Pasolinimu při natáčení jeho debutu *Accattone*.

PPP říkal, že BB prožíval vůči němu „vzpouru proti otci“ – dělal vše schválně jinak než PPP. Tématem raných filmů PPP je vztah otce a syna.

BB se stává členem Italské komunistické strany, kombinuje psychoanalýzu s marxismem, později se vydává do exotických zemí. Jeho marxismus je typickým marxismem nastupující mladé buržoazie šedesátých let, která prožívá vzpouru proti otcům a využívá k ní levicovou argumentaci.

Jak BB svůj marxismus prožíval, ilustruje historika, kterou vypráví Andrej Michalkov-Končalovskij. Bernardovi Bertoluccimu předvedl v Římě svůj film *Romance o zamilovaných*:

Přijel automobilem mých snů – ohromným mercedesem. Po projekci Bernardo pravil:

„Zklamal jsi mne. My, levicovní umělci, bojujeme doma v Itálii proti tomu veškerému americkému standardu – motocyklům, dlouhým vlasům, kytarám, proti veškeré té buržoazní sprostotě, a ty ji opěvuješ.“

Hleděl jsem na jeho mercedes a přemítal:

„Jak mu mám vysvětlit, že v našem Rusku, zmraženém brežněvovským režimem, jsou rock 'n' roll a dlouhé vlasy závan životodárné svobody, téměř výzva, a nehledě na veškerý ideový dogmatismus *Romance*, vyznívají vyzývavě.“

Andrej Končalovskij, *Vozvyšajuščij obman*, Moskva 1999, s. 138.

Dílo Bernarda Bertolucciho není stylisticky jednotné, vyvíjí se s dobou, přebírá její stylové a narativní postupy, jeví se jako eklektické, sám Bertolucci má ale na další vývoj moderní kinematografie vliv. Podle Giana Piera Brunetty ovlivnili Bertolucciho: Roberto Rossellini, Jean-Luc Godard, F. W. Murnau, Kendži Mizoguci, Luchino Visconti, Pier Paolo Pasolini, Howard Hawks, François Truffaut.

Bertolucciho filmy jsou od počátku vizuálně velmi sugestivní, k čemuž přispívá jeho spolupráce s kameramany, z nichž největší význam měl VITTORIO STORARO (1940), později též kameraman Coppolovy *Apokalypsy*.

Smrt kmotřička (La commare secca, 1962), námět PPP z prostředí subproletariátu, zpracovaný ale s narativní rafinovaností, blízkou například Kurosawovu snímku *Rašómon*: jedna událost, několik svědectví. Mizanscéna a práce s hloubkou pole se odchyľují od Pasoliniho naivismu a napovídají Bertolucciho pozdější obrazově efektní styl. Celý film: <https://www.youtube.com/watch?v=Ws48cmIjxUc>

Před revolucí (Prima della rivoluzione, 1964). Autorská zpověď – lyrický deník v ich-formě o mládí v Parmě. Fabriziovi nestačí čekat na revoluci. Jeho učitel, komunista Cesare, mu říká: „Stávky, odborová vítězství, to je ti málo?“ Fabrizio: „Stávky, odborová hnutí a První máje s rudými prapory – to mi nestačí. Možná to stačilo roku 1908, ale ne teď. Nemůžeme přijmout tento řád. Chceme všechno změnit.“ Z Milána přijede teta Gina, svádí Fabrizia a ten se do ní zamiluje. Nakonec se však Fabrizio přizpůsobí buržoaznímu řádu a ožení se s Cleli z dobré rodiny. Svátek komunistických novin l'Unità s portréty Fidela Castra na transparentech. V kině se hraje Godardův film *Žena je žena*. Hudba z Verdiho *Mackbetha* symbolizuje buržoaznost. Hrdinova snaha osvobodit se od starých komunistických tradic čtyřicátých let je odvrácenou stranou jeho maloburžoaznosti. Protikladem k hrdinově slabosti je legenda o bílé velrybě z Melvillova románu. Inspirováno Stendhalovým románem *Věznice parmská*. Bertolucci: „V postavě Fabrizia jsem se snažil ukázat, že buržoaz se nemůže stát marxistou.“ Snímek nebyl v době vzniku nijak zvlášť úspěšný, ale v roce 1968 byl znovuobjeven a stal se kultovním dílem studentského kontestátorského hnutí.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=Zh2KM4Y4bA8>

Partner (1968), inspirováno povídkou F. M. Dostojevského *Dvojník* a ovlivněno Godardem. Hrají Pierre Clementi, Stefania Sandrelliová aj. Učitel divadelní akademie je fascinován studentským hnutím a neschopný se k němu připojit. V samotě se rozdvojí a získá dvojníka. Vliv divadla Living Theatre, odkazy ke *Křižníku Potěmkinovi*.

Ukázka: https://www.youtube.com/watch?v=A2SSJUV_8wY

Agónie (Agonia, 1969) z povídkového filmu *Láska a zuřivost* (Amore e rabbia), účinkuje Living Theatre. <https://www.youtube.com/watch?v=MO9CbEqswKA>

Strategie pavouka (La strategia del ragno, 1970), podle povídky Jorgeho Luise Borgese *Námět o zrádci a hrdinovi*, o irském vlastenci, jenž je při sledování Shakespearovy hry v divadle s vlastním souhlasem zavražděn, protože byl zrádcem, ale jeho hrdinná smrt bude využita k povzbuzení vlastenců. Příběh svého děda studuje mladík, který se ho rozhodne nezveřejnit. V Bertolucciho filmu jde o antifašistický odboj ve třicátých letech, hrdinův otec je zavražděn v divadle, jeho odbojová skupina zrazena. Syn pátrá po otcově hrdinné smrti a dozví se, že byl zrádcem. Souhlasil se svým zavražděním, aby na něj zůstala světlá památka a aby jeho smrt povzbudila bojovníky. Synovi se nedaří kontakt s otcovými soudruhy, nic se nedozvídá, váhá, zda má pravdu o svém otci, jemuž má být odhalena pamětní deska, někomu sdělit.

<https://www.youtube.com/watch?v=z8OQfveRRYc>

Konformista (Il conformista, Itálie-Francie-SRN 1970), podle stejnojmenného románu Alberta Moravii. Jean-Louis Trintignant, Stefania Sandrelliová, Dominique Sandová, Pierre Clementi. Příběh muže traumatizovaného zážitkem z mládí, když mu bylo třináct, vlákal ho k sobě homosexuální šofér a chlapec se domníval, že ho zastřelil. V dalším životě se snaží žít co nejkonformněji, strachuje se, že je také homosexuál, stane se fašistou, aby plynul s davem, a aby byl co nejnormálnější, oženil se s hloupou měšťáčkou Giuliou. Jeho matka je erotomanka, otec zešílel a je v blázinci. Manželka se mu přiznává, že ji v patnácti připravil o panenství strýček (60) a že se s ním šest let stýkala. Jedou na svatební cestu do Paříže v době Lidové fronty, kde má on posláni z ministerstva vnitra, oddělení kontrašpionáže, kam ho povedl slepý přítel Italo, propagandista fašistického rozhlasu. Marcello má za úkol zlikvidovat v Paříži svého bývalého profesora, antifašistu, jenž tam žije v emigraci. Provází ho a sleduje tajný, jenž má za sebou neblahou zkušenost z afrického tažení. V Paříži je Marcello oslněn profesorem mladou ženou, učitelkou baletu, která ho svede a svou sexuální uvolněností fascinuje jeho Giuliu. Marcello se pokusí vražedný úkol odmítnout, ale nedokáže to. Na plese se profesor pokusí svěřit mu obálku se vzkazem odboji v Římě, ale je to jen zkuška, v obálce je prázdný papír. Při cestě na chalupu v Savojsku má dojít k akci, ale profesora zlikviduje jiné komando, Marcello není schopen akce, ochromen, profesorova žena od něj marně očekává pomoc a je následně rozstřílena v lese. Po letech: Marcello má dcerku, Mussolini padl, Marcello se jde do ulic setkat s přítelem Italem, mezi prostitutkami pozná homosexuála, o němž si myslel, že ho tehdy zastřelil, dává mu vinu za svůj zpackaný život a za své zločiny, zatímco kolem pochoduje s rudými prapory lid a zpívá revoluční písně. Natočeno velkolepě, s působivou vizualitou a barevnou tonalitou, založenou na kontrastu červené a modré. Úvodní scény: maličký člověk uvnitř architektury, metafora fašistického odlidštění (náhlá transfokace, nahnutá kamera).

Zdraví je nemocné aneb Chudí umírají nejdříve (Le salute è malata o I poveri muoiono prima), 1971), středometrážní (39 minut) propagandistický dokument pro Italskou komunistickou stranu
<https://vimeo.com/374042475>
 nebo <https://www.youtube.com/watch?v=NAZ-AtsLLFw>

Poslední tango v Paříži (L'ultimo tango a Parigi, 1972), Maria Schneiderová, Marlon Brando, Jean-Pierre Léaud. Čtyřicetiletý Američan a dvacetiletá Pařížanka. Ugo Casiraghi v deníku l'Unità: „Dívka je stále více zotročována despotismem muže, jenž ji zneužívá jako sodomita v okamžiku, kdy se chtěla vzbouřit proti otcovské autoritě a rodinnému mýtu. [...] *Poslední tango v Paříži* je doposud nejodvážnější a nejučelenejší Bertolucciho dílo, mladistvé a zároveň vyspělé, překvapivé vnitřní zralosti a formální vytríbenosti, přitom matoucí svou bezohledností a širokým i hlubokým rejstříkem myšlenkových motivů.“ V Itálii soudní proces. BB: „Já filmuji a mnoho mých přátel píše. Nedokázal jsem se smířit s tím, že by moji přátelé spisovatelé mohli napsat všechno, co chtějí, ale já že bych nemohl natočit všechno, co bych chtěl.“

Dvacáté století (1900 = Novecento), 1975). 320 minut. Grandiózní dílo „epických“ sedmdesátých let. Kamera: Vittorio Storaro. Hudba: Ennio Morricone. Na financování se podílel Hollywood, o distribuci se podělily Paramount, 20th Century Fox a United Artists. Autorův záměr: „přinést rudou vlajku do USA“. Mezinárodní obsazení: Gérard Depardieu, Robert De Niro, Donald Sutherland, Burt Lancaster, Dominique Sandová, Laura Bettiová, Stefania Sandrelliová, Alida Valliová aj. Epos od počátku 20. století, příběh dvou přátel a dvou rodin.

Ukázky:

<https://www.youtube.com/watch?v=YAXo-b7ahFQ&t=82s>

<https://www.youtube.com/watch?v=V80SAFdl8U8>

Od *Dvacátého století* vede cesta k dalším eposům: *Sibiriáda* (1979), Andrej Michalkov-Končalovskij, *Tisícročná včela* (1983), Juraj Jakubisko.

U nás se *Dvacáté století*, s výjimkou jedné projekce na LFŠ 1998, nepromítalo. O zakoupení se za minulého režimu vícekrát uvažovalo, ale film byl nakonec pokaždé zamítnut. Nevadily odvážné sexuální scény, ale zřejmě způsob, jakým byla ve filmu adorována Italská komunistická strana, jež zastávala eurokomunistickou pozici a její propagace v ČSSR nebyla považována za žádoucí. Po roce 1989 uvedení *Dvacátého století* už vůbec nepřicházelo v úvahu. Italské filmy se, kromě několika erotických, přestaly do zdejších kin kupovat. V klubovém Projektu 100 pak dostaly přednost jiné italské filmy.

Luna (La Luna, 1979). Jen asi 143 minuty. V hlavní roli Jill Clayburghová. Příběh operní pěvkyně a jejího nezletilého syna, kterého kvůli kariéře zanedbávala. Hrdinka zjistí, že je syn závislý na heroinu. Pokouší se ho zachránit tím, že mu poskytuje sexuální ukojení. (Intertextový vtípek: propojení s *Posledním tangem v Paříži* skrze žvýkačku.)

Tragédie směšného člověka (La tragedia di un uomo ridicolo, 1981). Ugo Tognazzi, Anouk Aimée. Rolník z Emilie se stal majitelem továrny na parmskou šunku a parmazán. Unesou mu syna.

Bernardo Bertolucci byl jedním z 38 režisérů, kteří se podíleli na dokumentárním filmu o pohřbu generálního tajemníka Italské komunistické strany:

Sbohem Enrico Berlinguerovi (L'addio a Enrico Berlinguer, 1984)

Následovala volná „exotická“ trilogie, vysokorozpočtové velkofilmy v angličtině:

Poslední císař (L'ultimo imperatore – The Last Emperor, 1987), devět Oscarů. Cca 160minutový epos o životě posledního čínského císaře Pchu-iho (1906–1967) napříč 20. stoletím.

Pod ochranou nebe (Il tè nel deserto – The Sheltering Sky, 1990). Hrají Debra Wingerová a John Malkovich. Příběh západního páru v severní Africe.

Malý Buddha (Piccolo Buddha – Little Buddha, 1993). Hrají Keanu Reeves, Bridget Fondová aj. Malý Američan je buddhistickými mnichy vybrán jako vtělení vznešeného lámy. Uvnitř rámcového příběhu sledujeme starodávnou historii prince Siddharty, z něhož se stal Buddha.

Svůdná krása (Io ballo da sola – Stealing Beauty, 1996), kamera: Darius Khondji. Liv Tylerová, Jeremy Irons, Jean Marais aj. Krásná americká panna přijede do překrásného Toskánska a stává se objektem touhy místní bohémské komunity.

V závěru se Bertolucci vrátil ke komorním příběhům:

Obležení (L'assedio, 1998). Africká politická uprchlice Šandurai, jejíž manžel je politický vězeň, se stane služkou u studenta v Římě. Původně pro TV.

Trailer: https://www.youtube.com/watch?v=7ItNkHgt6_o

Příběh vod (Histoire d'eaux), epizoda z povídkového projektu *Dalších deset minut II*.

Snílci (I sognatori – The Dreamers, 2003). Michael Pitt, Eva Greenová, Louis Garrel. Pařížské jaro 1968. Pocta francouzské nové vlně.

Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=zd4tjv1C8po>

Já a ty (Io e te, 2012). Příběh dospívajícího chlapce a jeho nevlastní sestry.